

Mevlânâ

ARAŞTIRMALARI

-5-

Editör:
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI -5

Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Mevlânâ Araştırmaları Derneđi Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk, Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç,
Prof. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Yusuf Öz,
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Akçađ Yayınları: 417

Yeni Türk Edebiyatı: 118

1. Basım: Ankara 2014

ISBN: 978-975-338-402-5

Sertifika no.: 11382

Redaktör: Prof. Dr. Yusuf Öz

Kapak ve Sayfa Düzeni: Emel YALÇIN

©Bu kitabın bütün hakları Akçađ A.Ş.ne aittir.

Baskı ve Mücellit: Erek Matbaası

Büyük sanayi 1. Cad. Çim sk. No. 17/1 İskitler-Ankara

Tel: (312) 342 31 01

Kapak Baskı: Poyraz Ofset

İvedik OSB 2. Mtb. Sitesi 578 (1534) sk. No.: 9 Ankara

Tel: (312) 384 19 42

Akçađ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Tuna cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara

Tel: (312) 432 17 98 - 433 86 51 faks: (312) 432 28 52

E-posta: akcag@akcag.com.tr

www.akcag.com.tr

BELHLİ BİLGİN, KONYALI ŞAİR MEVLÂNÂ
CELÂLEDDİN MUHAMMED*

*Adnan Karaismailoğlu***

Başlıktaki konuya geçmeden önce bir iki noktaya işaret etmek istiyorum. Siz değerli hanımefendiler ve beyefendilerin huzurunda derin bir hissiyata sahibim. Acizlik gösterir veya kusur ederseniz mazur görünüz. Türkiye'deki Türkler olarak Afganistan'dan iki coşkun kaynağımız vardır. Biri siyasî ve idarî düşünce kaynağıdır, diğeri ise ilmî ve irfanî hüviyet kaynağı. Biri Gazne'den, diğeri Belh'ten Anadolu'ya doğru yayılmıştır.

On asır önce Gazneli Devleti (352-582/963-1186; Doğu İran'da 352-432/963-1040) sarayından bir şair V./XI. asrın başlarında ordunun komutanına şöyle demektedir:

از بی آن که در از خیبر بر کند علی شیر ایزد شد و بگذاشت سر از علین
در قسطنطین صدره ز در خیبر مه قاضی شهر گواهی دهد امروز بر این
گر خداوند مرا شاه جهان امر کند بر شاه آرد در دست در قسطنطین

Ali Hayber'in kapısını kopardığı için Allah'ın aslanı oldu; illiyîne, yücelere ulaştı.

Kostantin'in kapısı Hayber'in kapısından daha büyüktür, şehrin kadısı bugün buna şahitlik ediyor.

Efendime, Dünya Şahı Mahmûd emrederse, Kostantin'in kapısını, ona elinde getirir.¹

Bu beyitlerin sahibi, Farsça şiirin ilk kaside ustası şairlerinden Ferruhî-i Sîstânî'dir (ö. 429/1038) ve bu beyitlerle Türk asıllı, büyük ihtimalle Karluk boyundan olan Gazneli Mahmud'un (slt. 388-421/998-1030) kardeşi ve ordu komutanı Ebû Yakûb Yûsuf'u övmektedir. Bu beyitler, Gaznelilerin yaklaşık

* Afganistan'ın başkenti Kabil'de 13-15 Mayıs 2007'de düzenlenen "Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Belhî'nin 800. Doğum Yıldönümü Kongresi"nde Farsça olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı

¹ Ferruhî-i Sîstânî, Dîvân, nşr. M. Debîr-i Siyâkî, Tahran, 1378 ş., s. 287.

on asır önce Anadolu'yu fethetme arzu ve amaçlarının bulunduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi Gazneli Sultan Mahmud'dan 423 yıl sonra Osmanlılardan Fatih Sultan Mehmet 1453 yılında İstanbul'u fethetmiştir.

Şu beyit de Gazneli saray şairi Ferruhî'nindir:

گفتا ز کفر پاک شود شهرهای روم گفتم چنانکه سیم نفايه میان گاه

Rum şehirleri küfürden temizlenir mi? dedi. Kuyumcu potasındaki kararmış gümüş gibi (temizlenir) diye cevap verdim.²

Türkiye'den gelen bendeniz ve dostlarım bir hafta önce İstanbul'da, yani Ferruhî'nin dönemindeki adıyla Kostantin'inde Afganistan'ın değerli Ankara büyükelçisi Mes'ûd-i Halîlî'nin dikkat çekici konuşmasını dinledik.

Diğer bir husus da şudur: Denebilir ki Anadolu'daki tasavvufî anlayışın ve şiirin en önemli kaynağı Mevlânâ'dır. Bu konuyla ilgili bir çok makale ve kitap yeterli düzeyde bilgiler içermektedir. Anadolu şairleri ve bilginleri dünyaya ve topluma daima Mevlânâ'nın gözüyle bakmayı istemiştir. Onların eserleri ve şiirleri Mevlânâ'nın ve onun maşukundan haber vermektedir. Asırlar geçti, bu sevgi ve saygı hâla devam etmektedir. Hatta artış göstermektedir.

Mevlânâ Belhli bir âlimdir. Mevlânâ'nın ailesi, onun doğum ve çocukluk yıllarında bugün Afganistan ülkesinin kuzeyinde kalan Belh şehrinde ikamet etmekteydi. Bu nedenle bizzat kendisi Mesnevî'nin mukaddimesinde "Muhammed bin Muhammed bin el-Huseyn el-Belhî" şeklinde kaydettiği gibi, bu "Belhli" sıfatı bilhassa ilk kaynaklarda babası ve kendisinin adlarının yanında yer almış ve günümüzde de yer almaktadır.

Belhî ve Anadolu'nun eski adına işaret eden Rumi nisbet sıfatlarının yanında Mevlânâ için Konevî/Konyalı sıfatı da eski eserlerde kullanılmıştır. Öncelikle ifade edelim ki Mevlânâ'nın adıyla birlikte önceki asırlarda anılmış olan bu sıfatın, her nedense son asırda dillerde dolaşmaması ve hatta araştırmaya dayalı eserlerde dahi yerini koruyamamış olması dikkat çekicidir.

Örnek olarak el-Cevâhiru'l-muzîe fî tabakâti'l-Hanefiye isimli eserde Mevlânâ, "*el-ma'rûf bi-Mevlânâ Celâleddîn el-Konevî (Mevlânâ Celâleddîn el-Konevî diye meşhurdur)*" diye anılmaktadır.³ Bu eserin sahibi Muhyiddîn

² Ferruhî-i Sîstânî, Dîvân, s. 344.

³ el-Kureşî Muhyiddîn Ebû Muhammed (Yaşadığı yıllar 696-775/ 1297-1374), el-Cevâhiru'l-muzîe fî tabakâti'l-Hanefiye, I-V, nşr. Abdulfettâh Muhammed el-Halevî, 1993, III, 343.

Ebû Muhammed el-Kureşî, VIII./XIV. asırda yaşamıştır ve Mevlânâ'nın vefatıyla onun doğumu arasında sadece 24 yıl bulunmaktadır.

Aynı ifade bu eserden yararlanan Taşköprüzâde İsâmeddîn Efendi'nin (ö. 1561) Arapça *Miftâhu's-sa'âde*'sinde ve oğlu Kemâleddîn Efendi'ye (ö. 1621) ait Türkçe tercümesi *Mevzû'âtu'l-'ulûm*'da yer almaktadır: “*Mevlânâ Celâleddîn el-Konevî ile meşhurdur.*”⁴ Şu ifade de *Mevzû'âtu'l-'ulûm*'dandır: “*Ve yine ulemâ-i kibâr ve meşâyih-i celilü'l-mikdârdandır ki mezheb-i Hanefiye anınla müşerref ve pür-envâr olmuştur, Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn el-Konevîdir.*”⁵

Kâtip Çelebi (ö. 1653), ünlü eseri *Keşfu'z-zunûn*'da Mevlânâ'yı Belhli ve “sonra” kaydıyla Konyalı olarak anmaktadır: “*Monlâ Celâleddîn Muhammed b. Muhammed el-Belhî summe el-Konevî.*”⁶

Günümüze ait Arapça biyografik eserlerden *el-A'lâm*'da “*Celâleddîn er-Rûmî*” madde başlığı altında Mevlânâ'nın el-Belhî, el-Konevî ve er-Rûmî nisbeleri sıralanmaktadır. İlave olarak el-Konevî nisbesi için dipnotta Konya'daki ikametine ve vefatına işaret edilerek özellikle *el-Cevâhiru'l-muzîe*'de sadece Konyalı nisbesiyle anıldığına dikkat çekilmektedir.⁷ *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*'de yine Celâleddîn er-Rûmî başlığı altında bu üç nispet sıfatı birlikte bulunmaktadır.⁸

Mevlânâ'nın aile içinde ve medreselerde, Karaman, Konya, Halep ve Şam'da uzun süre ciddi şekilde ilim tahsil ettiği kaynaklarda belirtildiği gibi, eserlerindeki muhteva da bunun açık delilidir. Onun eserleri üzerinde bugün tefsir, hadis ve benzeri bilim dalları açısından bu nedenle araştırmalar yapılmaktadır. Mevlânâ ayrıca ilmin ve bilginlerin değeri üzerinde uyarıcı ifadelerle durmuştur.⁹ Onun hayatı boyunca bir ilim adamı ve fakih olarak halkın dertleri ve sorularıyla ilgilendiği bilinmektedir.

Âlim ve müftülerin özelliklerine sahip Mevlâna, Eflâkî'nin anlattığına göre, “*Fetva ayılığının bize helal olması için hangi hâlde olursam, olayım, fetva getirirlerse, engel olmayın ve bana getirin*” derdi.¹⁰ Fetva yazmakla da

⁴ Kemâleddîn Efendi (öl. 1621), *Mevzû'âtu'l-'ulûm*, I-II, İstanbul, 1313 h., I, 745.

⁵ Kemâleddîn Efendi, *Mevzû'âtu'l-'ulûm*, I, 744.

⁶ Kâtip Çelebi (öl. 1653), *Keşfu'z-zunûn*, I-II, nşr. Şerefettin Yaltkaya- Kilisli Rifat Bilge, İstanbul, 1941, II, 1578.

⁷ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I-VII, Beyrut, 1997, VII, 30.

⁸ Ferrûh, Ömer, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, I-VI, Beyrut, 1989, III, 631.

⁹ Adnan Karaismailoğlu, *Mesnevî*'de “İlim” Kavramı, Mevlânâ ve Mesnevî, Ankara, 2001, s. 73-83.

¹⁰ Sipehsâlâr, Ferîdûn b. Ahmed, *Zindegînâme-i Mevlânâ Celâleddîn-i Mevlevî*, nşr. Sa'îd-i Nefisî, Tahran: İkbâl, 1363 hş., s. 97; - , *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977, s. 98.

meşgul olduğu bir gerçektir.¹¹ Ayrıca Eflâkî, Hanefî fikhının önemli eserlerinden *Hidâye*'yi Sultan Veled'e okuttuğunu kaydetmektedir.¹²

Sonraki asırlarda Anadolu'daki büyük bilginler, Mevlânâ'dan saygıyla nakillerde bulunmuştur. IX./XV. asrın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamı Molla Fenârî (öl. 834/1431), *Şerhu Dîbâceti'l-Mesnevî* adlı bu risalesinde Arapça olarak Mesnevî'nin ilk 18 beytini şerh etmiştir.¹³ Bu risalede Mevlânâ'yı muhakkik, ârif, şeyh, kutbu'l-ârifin vs. ile vasıflandırmıştır. Diğer bir örnek olarak Osmanlı Devleti'nin ünlü şeyhülislamlarından Kemalpaşazade de risalelerinde Mevlânâ'dan yararlanmışır.¹⁴ Yukarıda *Mevzû'âtü'l-'ulûm*'dan aktarılan cümleler de aynı yöndeki örneklerden görülmelidir. Bu bölümün sonunda denilmelidir ki, Mevlânâ muhakkik bir bilgindi.

Bu büyük âlim *Fîhi Mâ Fîh* isimli eserinde şöyle demektedir: *Biz o ilde kalsaydık onların tabiatlarına uygun bir ömür sürer, ders vermek, kitaplar meydana getirmek, öğüt vermek, va'zetmek, zâhitlikte bulunmak, ibâdetlere koyulmak gibi onların istediği şeylere sarılırdık.*¹⁵

Mevlânâ, Konya'da sanki bu özellikleri taşımamış gibi bir ifadeye bulunmuş olsa da, gerçek bir bilgindir. Doğum yeri için bu söylediklerini göz önüne alarak onu Belhli âlim diye anmak, kanaatimce uygundur.

Mevlânâ yukarıdaki cümlelerden hemen önce şiir için de pek güzel şeyler söylememektedir: *Bizim ilimizde, bizim toplumumuzda şâirlikten daha ayıp bir iş yoktu.* Aynı paragrafta daha önce ise şiir söylemesine gerekçe olarak Konya halkını göstermektedir: *Bir huyum var benim; hiçbir gönlün bana kırılmasını istemem. İşte şuracıdaki bir bölük halk, semâ' ederken bana çarparlar. Bâzı dostlar da onları men eder. Bu, bana hoş gelmez. Yüz kere söylemişimdir, benim için kimseye bir şey söylemeyin; ben râzıyım ona. O kadar gönül alıcıyım, gönül yapmayı isterim ki yanıma gelen şu dostların canları sıkılır korkusuyla şiir söylerim, onunla oyalanmalarını dilerim.*

¹¹ Örnek olarak bk. Eflâkî, *Menâkibü'l-ârifin*, I-II, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1980 (Türk Tarih Kurumu Yay.), I, 422; - , *Ariflerin Menkıbeleri*, I-II, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1986-1987, I, 306.

¹² Eflâkî, *Menâkibü'l-ârifin*, (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980, I, 548.

¹³ Mustafa Aşkar, Molla Fenari'nin (öl. 834/1431) '*Şerhu Dîbâceti'l-Mesnevî*' Adlı Risâlesi ve Tahlili, *Tasavvuf (Mevlânâ Özel Sayısı)*, yıl 6, sayı 14, Ocak-Haziran 2005, s. 83-102.

¹⁴ Şamil Öçal, *Kemal Paşazâde'nin Felsefî ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara, 2000, s. 60.

¹⁵ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, B. Furûzânfer, Tahran, 1369 hş./1990, s. 74; --, --, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Konya, 2001, s. 63.

*Yoksa ben nerdeyim, şiir nerde? Vallahi şiirden usanmışım ben; bence şiirden beter bir şey yok.*¹⁶

Bu cümlelerdeki ifade tarzı, kanaatimce, Mevlânâ'nın ârif ve şair yönüyle ilgilidir. Bundan dolayı yaptıklarıyla ilgili güzel ve anlamlı, hatta nükteli gerekçeler oluşturmakta, bu izahlarıyla okuyucuya daha çok hayata bakış tarzı hakkında işaretler vermektedir. Gerçekte o, şairlik yönü ve şiirleriyle de çok ikna edici olmuştur. Anadolu'da şiir onun varlığıyla yaygınlık kazanmış, çoğu kişi onun yolunda ve düşünceleri istikametinde şiir yazmaya çalışmıştır. Ne mutlu ki o, şiir söylemiştir ve ne mutlu ki şiirleri asırlardır bütün dünyada okunmaktadır.

Sonuç olarak "Belhli bilgin", "Konyalı şair" vasıflandırması Mevlânâ'nın kendi sözlerine dayanmaktadır. Âdeta Belh ve Konya ile ilişkisi ona bu iki etkileyici özelliği kazandırmıştır. Hz. Mevlânâ'yı bu şekilde anmakta sanırım bir sakınca yoktur.

¹⁶ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 74; çev. s. 62.